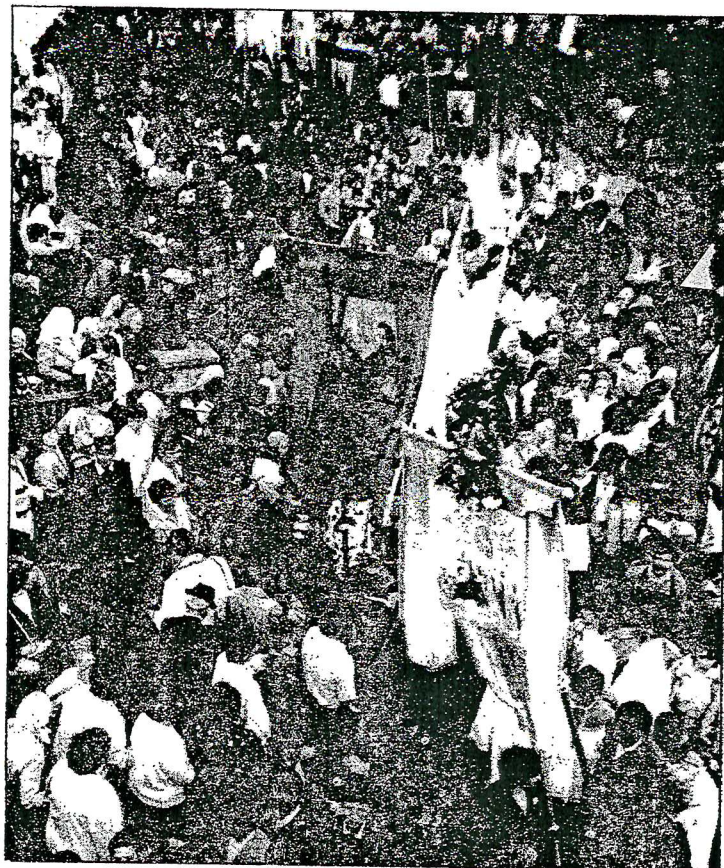

HAGYOMÁNY ÉS HAGYOMÁNYTEREMTÉS A CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚN

A magyar búcsújárás néprajzi kutatása nem bővelkedik részletes leírásokban búcsúkról. Bárh János, Barna Gábor, Juhász Antal és mások munkáit leszámítva alig említhetünk valamit. Nincs ez másképp a csíksomlyói búcsúval sem. E rövid előadásban ezért arra keresek választ, hogy milyen fogódzók találhatók egy olyan búcsúleíráshoz, amely túlmege a jelenségek felleltározásán, ugyanakkor tartózkodik az esetleges megfigyelésekre és szórványos adatokra támaszkodó indokolatlan általánosításoktól. Úgy gondolom, hogy ha a csíksomlyói búcsúról bármi érvényeset meg akarunk tudni, akkor a búcsút nem valami elvont entitásként kell felfognunk, amelynek újra meg újra csak mintegy a felületét ragadhatjuk meg a megvalósulásakor, s ebből kellene, az esetlegességek lehántásával a "lényegest", az "állandót", a "hagyományost" kibontanunk; hanem inkább arra kell tekintettel lennünk, hogy minden megvalósult búcsú a maga nemében **egyedi**, a lényeges benne olykor éppen nem az ismétlődő, hanem az esetleges, a soha vissza nem térő. Az egyediség ezen túl a búcsúban résztvevőkre (akár sokadszorra résztvevőkre), és ugyanannyira a búcsúban megfigyelőként résztvevőkre is vonatkozik. Ezért amit elmondok, az nem az úgynevezett "objektív valóság" (ilyet nehéz is volna elképzelni), hanem inkább egy objektív **valóságra**.

Mi adja meg az 1990-es csíksomlyói búcsú **egyediségét**? Az, hogy 1949 óta most nyílt először alkalom arra, hogy a résztvevők megvalósíthassák a búcsúnak egy **teljes, nyilvános és szabad** formáját. (Ezúttal nem foglalkozom törté-

neti kérdésekkel: azzal, hogy a korábbi évszázadokban mikor milyen megszakítások után éledt újjá a csíksomlyói búcsú. Ezzel kapcsolatban csak egy jelenségre érdemes utalni: a búcsú alkalmából megjelent kiadványok szinte kivétel nélkül a somlyói búcsú négy évszázados folytonosságát emelték ki.) A **teljesség** sok, addig titkolt vagy tiltott elem felelevenítését jelenti, amit az egyházi előjárók és a búcsújárók a maguk (nem mindig egybeeső) emlékei és elképzelései alapján egyaránt szorgalmaztak. A **nyilvánosság** visszahódítása a búcsú közvetlen terén túl a szomszédos Csíkszeredára, és az erre az alkalomra megjelent kiadványokon, újságcikkeken, a TV-n és rádióon keresztül még szélesebb körre terjesztette ki a búcsú "elérhetőségét", valamint felkínálta a lehetőségét annak, hogy a búcsú önmagán túlmutatva a katolikus magyarok tömeges kollektív megmutatkozásává váljék ország-világ előtt, s ezzel mind a magyar, mind a katolikus identitástudatot erősíthesse. A **szabad** ünnepelést fél évvel a romániai politikai fordulat után sok, már nem létező félelem és még létező remény tette lehetővé, s az, hogy az ellenőrzés és a bürokrácia szerkezetei már és még nem akadályozták az egyéni és csoportos kezdeményezéseket.

A teljes, nyilvános és szabad ünnepelés felelevenített, vagyis aktualizált olyan hagyományokat, amelyek folyamatos átadására addig nem volt lehetőség. Így az átadásban nagy szerep jutott az öregeknek és a szakértőknek. Utóbbiak egyházi vagy néprajzi forrásokból merítettek; az öregek

viszont aktívan esetleg már nem vehettek részt a teljes búcsúban, csak útmutatásai, jelképes szerepvállalásai által (pl. a gyimesiek menetének élén egy darabon ők vitték a keresztet, aztán adták át a fiatalabbaknak). Az aktualizálás 1990-ben, a csíksomlyói búcsún nem egyszerűen a régi hagyományok felelevenítése, hanem bonyolult átadási, tanulási folyamatok együttese. Az új szereplők — és ide kell sorolnunk a búcsúban valóban először részt vevőkön kívül voltaképp a sokadszor itt levőket is — a váratlan teljesség, nyilvánosság és szabadság közepette vélhetőleg új tartalmakat is adtak annak, amit felelevenítettek. Úgy gondolom, ilyen új tartalmak megjelenése régi köntösben akkor is hagyományteremtés, ha később nem fejeződik ki vagy valósul meg rendszeresen; gondoljunk csak arra a gazdag jelentéshálóra, arra a hagyományra, amit Márton Áron püspöknek az 1948-as búcsúra lovas gyűrűben történt bevonulása teremtet.

Lássunk néhányat, szinte csak utalásképp, az újjáteremtett hagyományokból. A leglátványosabb ezek közül kétségkívül a pünkösdi szombatján megtartott **körmenet** a kegytemplomtól a Kis-Somlyó hegyén keresztül a kápolnák érintésével. Ezen a falvak népe kereszteltek, zászlókkal, papjaik, előnékesek vezetésével vett részt. A menet sorrendjét — a gyergyóalfalusiaktól a csángókig — a templomban is, és a templomkertben is felirat adta tudtul, ezenkívül újságban is megjelent. (Hargita Népe 1990. VI. 1.) A körmenetre rendbehozták a laboriumot; kitisztították, megvarrták a falvak templomi zászlóit. Mivel évtizedek alatt már elhomályosult annak ismerete, hogy melyik zászló alatt melyik falu halad, némelyek ráhímezték a zászlóra falujuk nevét (Kápszonaltíz), vagy egyszerűen kis táblát szerkesztettek (Csík-szenttamás). A körmeneten igyekezett magát megmutatni az is, aki a búcsú eredeti céljait vajmi kevésbé érezhette át; a helyi notabilitások, nem sokkal előbb vallásellenességükről ismert emberek székelly harisnyában feszítettek. A helybeliek, a csíkszeredaiak közül legtöbben a körmeneten vettek részt, ha kíváncsiak voltak a búcsúra, és az érdeklődő magyarországiak is erre a délutánra időzítették megjelenésüket. Nagy tömegek persze a korábbi években is jelen voltak a somlyói búcsún, és fogadásukra alkalmassá is kellett tenni a teret (pl. a kegytemplom szentélyét dobogók segítségével egy szintre hozni, elkeríteni a szembemiséző oltárt, szabadtéri gyóntatószéket felállítani a rendház udvarán).

A búcsú **terének** teljességéhez tartozik, hogy gondos kezek újrafestették a stációk feliratait, a kápolnák vasrácsait; hogy a szent és profán tér láthatóbban elkülönült azzal, hogy árusok sátrai, kórhinta húzódtak a csobotfalvi út mentén. A **szereplők** teljességét jelzi a teljes egyházi hierarchia jelenléte (püspökkel); a kegyserárusok, a zöldágakat áruló cigányok, az énekvezetők nyilvános szereplése, a koldusok nyílt, és a búcsú rendjébe belesimuló otléte, egy-egy rezesbanda (pl. Csíkkarcsfalváról, a 40 év előtti hangszerekkel és reper-toárral), a körmeneten csengető ministránsok, vagy a szép számmal megjelent magyarországiak.

Mindig is hangsúlyos pontja volt a csíksomlyói búcsúnak a **virrasztás** a templomban péntek és szombat éjjel. Tapasztalatom szerint ezen a korábbi években többen és aktívabban vettek részt, mint 1990-ben. 1985-ben pl. nemcsak a templom telt meg zsúfolásig, hanem a karzat, a rendház folyosója, a sekrestye és a lépcsők is, az énekeket, imádságokat pedig szinte egymás szavába vágva kezdték el az egyes csoportok. Lehetséges, hogy 1990-ben a látványosabb és fárasztóbb nappali programok csökkentették a virrasztók számát, az is lehet, hogy többen találtak szállást

házaiknál. Új volt viszont, hogy a szombatra virradó hajnalban az egész templom felállva énekelte el két rózsafüzér között a székelly himnuszát. Éjszaka persze alusznak is a templomban ez is a szentben való részesedés egyik formája, és ilyenkor sok profán, máskor nem templomba illő cselekedet és viselkedés is megengedett.

Szombaton és vasárnap hajnalban a **napkeltét nézők** gyülekeznek a Somlyó hegy oldalában. Szombaton korábban is, most is főleg a moldvai csángók, akik előbb érkeznek, és előbb is mennek el Somlyóról. A vasárnapi napnézést 1990-ben egy elhatározott egyházi szándék igyekezett szó szerint más irányba fordítani. A csobotfalvi fiatal plébános a napvárás helyszínére és idejére szabadtéri misét szervezett hangosbeszélővel, gitárzenével. Sokan zavartan igyekeztek hagyományos helyüket megtalálni, és fejcsóválva kommentálták, hogy a népek "farral állnak a Napnak". A minden korábbinál nagyobb számú fényképésznek és filmesnek nem volt könnyű olyan képkivágást találnia, ami megfelelt a napvárók hagyományos koreográfiájának.

A búcsúra 1990-ben ugyancsak évtizedek után először keresztjeik, zászlóik alatt csoportosan, sok helyről gyalogosan jöttek a közelebbi és távolabbi falvakból és mentek vissza. Erről, ha lehet, még nehezebb általánosat mondani, hiszen ahány menet, annyiféle aktualizálása a hagyománynak a vezetőktől, az öregektől, a helyszínektől stb. függően. Aki a gyimesiekkel tartott, látványos és megragadó jelenetek tanúja lehetett. Említést érdemel pl. a hazafelé tartó gyimesiek összeszedettségének hullámmása, az, hogy egyedül Csíkszentmiklóson fogadták őket a templomkertben, az, hogy a menet végén haladó felsőlókiak kilépve megelőzték az oszlopot, amikor a felsőlóki templomhoz közeledtek, hogy mint házigazdák, visszafordulva ők is fogadhassák a megérkező bükkieket és középlókiakat (az otthonmaradottakkal együtt), vagy ahogy a templomi hálaadás végén a pápai és magyarhalmusszal köszöntek el egymástól. Az egész napos menet vasárnap egyszerre zárandókút, körmenet és a búcsús benyomások feldolgozásának ideje.

Külön lehetne beszélni arról, hogyan osztják meg élményeiket a megérkezők az otthonmaradottakkal, hogy hogyan osztja be egy-egy család, hogy a szent négy napban mindenki eljuthasson Somlyóra (hétfőn délből is járják még a Kálváriát, miközben az árvaházi gyermekek már szekerekre gyűjtik a szemetet a helyszínen) stb. A további részletezést mellőzve érdemes még a csángók jelenlétére egy pillantást vetni. Ez érdekes keveréke volt 1990-ben a találkozásnak és az elkülönülésnek. A csángók részére külön szabadtéri misét szerveztek a templomkertben a körmenet végén, ahol a koncelebráló papok a székellyekkel, magyarokkal való szorosabb kapcsolattartásra buzdították őket — hogy aztán éjfélkor külön vitetésre invitálják őket a csobotfalvi templomba. A gyimesiek elég rossznéven vették, hogy az ő vasárnap reggeli miséjükön mikrofonon keresztül figyelemztették a tömeget, hogy mindenki vigyázzon a holmijára. A moldvaiaknak ezen felül meg kellett küzdeniük saját otthoni papjaikkal, akik tiltották jövetelüket, mondván, a pokolra kerül az, aki Csíksomlyóra megy búcsúba.

Hagyomány, hagyományteremtés, a vallási élmények megszerzése, a szervezett és spontán önkifejezés, az identitástudat különböző oldalai, a szent és a profán olyan sűrítetten keveredik a csíksomlyói búcsún, hogy véleményem szerint érdemes összehangolni sokak megfigyeléseit (akár szervezett kutatással is), hogy a valóságra irányuló eltérő objektívek összegeződhesse.

MOHAY TAMÁS